

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Nieuwe generaties in Frankrijk missen de zekerheid van de middenklasse

De nieuwe generaties in Frankrijk die in de sporen van hun gesettelde ouders willen treden, merken dat hun toekomst onbestemd is. Het aantal banen blijkt drastisch teruggelopen, vooral in de grote publieke sector. Deze wordt de komende jaren juist verder afgeslankt. Veel jongeren die uit de middenklasse komen, zien zich daardoor met werkloosheid voor langere tijd geconfronteerd.

door *Louis Chauvel*

De auteur is als socioloog verbonden aan het Instituut voor politieke wetenschappen in Parijs. In 2006 publiceerde hij *Les classes moyennes à la dérive*.

DE SOCIALE KWESTIE RAAKT FRANKRIJK IN HET HART

Het hoog opgelaaide verzet van Franse studenten twee jaar geleden tegen de invoering van een arbeidscontract met beperkte duur, dat de laatste regering onder president Chirac wilde doorvoeren, heeft duidelijk gemaakt dat de sociale kwestie in Frankrijk zich niet langer bevindt aan de rand. De sociale kwestie strekt hier verder dan de marginalisering van een onderklasse die geen aansluiting weet te vinden bij de samenleving, de verbanning van bevolkingsgroepen naar de *banlieues* van de grote steden, of de afscheiding van elites die zich opsluiten in hun kaste.¹ De sociale kwestie die de Franse samenleving momenteel beroert, raakt haar in het hart, in de middenklasse.

De jonge gediplomeerden van de universiteiten die afkomstig zijn uit de middenmoot van de samenleving, zien dat de vaste grond onder hun voeten wegvalt nu ze door hun eerste baan aanstalten maken om daadwerkelijk tot de middenklasse toe te treden. Als gevolg van deze ommekeer

vrezen ze terug te vallen in een klasse zonder toekomst of uitweg. Hun ouders zien in deze situatie de teloorgang van een sociaal project dat gisteren nog onoverwinnelijk leek.

Tot voor kort sloten wij onze ogen voor deze nieuwe realiteit. Deze ommekeer werd des te moeilijker geaccepteerd aangezien de middenklassen decennia lang figureerden als de meest solide schakel van de Franse samenleving. De middenklassen stonden bekend om hun comfort, ze waren beschermd en ze werden gekoesterd. Ze stonden ver boven de volksklassen waar de problemen als het ware vanaf spatten.

Nog in november 1994 toonde Jacques Delors, de oud-voorzitter van de Europese Commissie en kandidaat voor de presidentsverkiezingen van 1995, zich bezorgd over het feit dat twee derde van de bevolking redelijk goed af was, maar dat men zich niet bekommerde om de mensen aan de onderkant, die geen hoop hebben om hun leven te verbeteren en volgens Delors aan hun lot werden overgelaten.

De heersende opvatting, in Frankrijk uitgedragen door de socioloog Henri Mendras (1927-2003), was dat de middenklasse steeds omvangrijker zou worden. Alleen een minderheid van marginalen en een leidersgroep pasten daar niet in. Twee derde van de bevolking profiteerde van een steeds verder stijgende welvaart. In haar centrum bevond zich een middenklasse die tevreden was met zichzelf, meester was van haar lot, zich veilig voelde en vertrouwen had in haar toekomst.

EEN REËLE MALAISE

Beantwoordt aan dit sociale portret van een gelukkige middenklasse vandaag 70 procent van de bevolking of eerder 10 procent? Alles lijkt er op te wijzen dat deze kerngroep, waarvan het inkomen zich beweegt rond een inkomen van globaal 2000 euro netto per maand, vandaag het hoofd moet bieden aan een reële malaise en via allerlei omwegen de terugkeer ondervindt van moeilijkheden die tot nu toe alleen de ongediplomeerden, de niet-gekwalficeerden, de volksklassen raakten. De vergelijking met een suikerklontje onderin een kopje thee dringt zich op: de bovenste laag van deze klasse lijkt niet te worden geraakt, maar ondertussen holt de erosie aan de onderkant haar voortdurend verder uit, totdat zij helemaal uit elkaar valt.

Is dit proces onvermijdelijk? En gaat het hier om een gefundeerde diagnose of slechts om angst zonder reële oorzaak? Onderzoeken van allerlei aard hadden toch aangetoond dat in Frankrijk de sociale ongelijkheden sinds vijftig jaar opmerkelijk stabiel waren en de middenklassen betrekkelijk homogeen bleven, in tegenstelling tot de meeste andere hoog

ontwikkelde landen, waar zich op dit vlak duidelijke veranderingen voordoen. De Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Zweden hebben ontegenzeggelijk te maken met een toegenomen economische ongelijkheid.

Onder het gladde, schijnbaar onberoerde oppervlak is echter wel degelijk sprake van ongelijkheden die tot nieuwe armoede leiden

Deze gaat gepaard met inkrimping van hun middenklasse. Geheel in tegenstelling daarmee zou in Frankrijk, globaal gesproken, niets veranderen.

Onder het gladde, schijnbaar onberoerde oppervlak is echter wel degelijk sprake van ongelijkheden die tot nieuwe armoede leiden. Als in de afgelopen twintig jaar het aantal

armen toch even groot is gebleven, betreft het niet langer dezelfde mensen. Vroeger ging het om ouderen die weldra zouden verdwijnen. Vandaag zijn het vooral jongeren die nog een hele toekomst in de armoede voor zich kunnen hebben.

EEN HERKENBAAR PATROON

De ongelijkheden in Frankrijk kenden de afgelopen eeuw een tamelijk herkenbaar patroon. De generatie die voor 1920 was geboren, kon nog niet echt profiteren van de verzorgingsstaat en van een meer naar gelijkheid strevende maatschappij. In hun werkzame leven stond een uitgebuit proletariaat tegenover een burgerklasse van bezitters. De generaties die werden geboren tussen 1925 en 1950 behoorden daarentegen tot de zich massief uitbreidende groep van gesalarieerden die een doorsnee inkomen verwierven. Hun vooruitzichten hogerop te komen waren historisch gezien uitzonderlijk. De opkomst van een samenleving van gesalarieerden, waarin de boeren en renteniers niet langer van betekenis waren, gekenmerkt door volledige werkgelegenheid, hogere levensverwachting, steeds genereuzere sociale verzekeringen, en — niet te vergeten — progressieve belastingdruk, heeft, alles bijeengenomen, geleid tot verheffing van het sociale minimumniveau. De middenklasse heeft zich daardoor kunnen uitbreiden en ook aan homogeniteit gewonnen.

De generaties die daarna zijn geboren, hebben echter te maken gekregen met een historisch gezien omgekeerd proces. Ze hebben niet alleen te maken met salarissen die al een generatie lang niet meer stijgen, terwijl die van de oudere generatie steeds maar groeiden, ze worden bovendien geconfronteerd met ongelijkheden die hoger uitvallen dan bij de vorige generaties. De onderste laag van de nieuwe generaties haakt af en de bo-

venste groep neigt naar stabilisering van haar situatie, terwijl de midden-groep wordt opgesplitst tussen beide polen.

De neergang van de positie van de gemiddeld gesalarieerden laat zich aflezen aan de kosten van levensonderhoud. In Parijs stelde een netto jaarsalaris iemand tussen de 30 en 35 jaar oud in 1986 in staat om negen vierkante meter woonruimte te kopen. Anno 2006 krijgt men voor hetzelfde geld slechts vier vierkante meter. De werktijd die toen nodig was om één vierkante meter woonruimte te huren, levert nu slechts één meter bij vijftig centimeter op. In tegenstelling tot degenen die zich op tijd in de schulden hebben gestoken en konden profiteren van de inflatie, hebben de jongeren van vandaag met stagnerende inkomens twee keer meer tijd nodig om hetzelfde goed te verwerven.

In werkelijkheid komt het meest verontrustende signaal elders vandaan, maar om het te begrijpen vraagt dat om een meer uitgewerkte typering van de middenklassen. Het volstaat niet om deze te definiëren als te arm om rijk te zijn, of te rijk om arm te zijn. De Duitse econoom Gustav Schmoller was in 1897, in de tijd van Bismarck, de eerste om te spreken van een nieuwe middenklasse. Hij beseftte dat deze twee wezenlijk verschillende dimensies omvatte. De middenklasse was niet simpelweg hiërarchisch verdeeld in hogere en lagere, er moest daarnaast onderscheid worden gemaakt tussen oude middenklassen, afkomstig uit de traditionele economie (middenstand en ambachtelijke beroepen die vermogen hebben opgebouwd en van de markt afhankelijk zijn) en de nieuwe middengroepen, die profiteren van de uitbreidende staat, de grote industrie, waar diploma, kwalificaties en carrières worden beheerst door strikte bureaucratistische regels.

Deze twee hoofdlijnen extra leiden tot een vierdelige indeling. De middenklassen worden weliswaar gekenmerkt door een zekere continuïteit, maar toch zijn de grenzen weinig doorlaatbaar. Met dit interpretatieschema haalde Schmoller de marxistische voorspelling over de onherroepelijke verpaupering van de middenklassen onderuit: in plaats van te verdwijnen, hebben de middenklassen tussen 1860 en 1900 een ongekeerde expansie doorgemaakt. Dank zij de grote bureaucratieën en het toegenomen belang van expertise bij industrie en overheid zijn brede middenlagen van uiteenlopend kaliber tot ontwikkeling gekomen. Voor de verzorgingsstaat zijn deze sociale groepen van centraal belang, want zij verschaffen deze het benodigde personeel en zijn tevens vrijwel altijd de trouwste ondersteuners van het politieke regime.

Het is ook bekend hoe het jaar 1914 het einde van deze klasse heeft ingeluid. Zij zou lijden onder een ramp die dertig jaar lang heeft geduurd. Pas in het Frankrijk van de jaren zestig, zeer laat dus, kwamen de 'nieuwe gesalarieerde middenklassen' op (volgens de uitdrukking van de socioloog

Alain Touraine in 1968). Het ging om dit deel van de samenleving die in de overheidsdienst bekend staat als de B-categorie: onderwijzers, verplegend personeel, sociale werkers en technici. De mensen met een gemiddeld salaris van ruim 1500 euro netto per maand. Men vindt hen in dienst van de overheid, grote ondernemingen en lokale administraties.

EEN GAPENDE KLOOF

Wat is er nu de laatste twintig jaar in Frankrijk aan de hand? Tussen de nieuwe posten die beschikbaar zijn en de jonge kandidaten die daarvoor in aanmerking komen – gezien hun diploma en hun sociale herkomst – is een gapende kloof ontstaan. Voor de generatie van de middenklassen die nu rond 55 jaar zijn, gold dat het overweldigende aanbod van kandidaten door de snelle uitbreiding van de banen kon worden geabsorbeerd. De concurrentie was bescheiden en de waarde van diploma's kon ten volle worden benut.

Terwijl momenteel het diplomaniveau stijgt, de sociale afkomst van de kandidaten beter is dan voorheen en er rijkelijk voldoende kandidaten zijn om in de middenklassen op te gaan, is voor degenen die nu tussen 30 en 34 jaar zijn de helft van de banen in de intermediaire sectoren van de overheidsdienst simpelweg verdwenen, terwijl die van de private sector te weinig toenemen om het grotere aantal kandidaten te kunnen opnemen. Deze discrepantie is nergens zo groot als juist in de intermediaire sectoren. Daarmee is het gesignaleerde tekort ook voor meer dan de helft verantwoordelijk voor de hoogte van de werkloosheid in deze groep.

Het spreekt voor zich dat de overheidssector niet eindeloos kan worden uitgebreid, zeker niet wanneer op de overheidsuitgaven moet worden bezuinigd, maar de private sector kan die rol voor de jongeren slechts ten dele overnemen. Aldus bestaat er een zeer forse tegenstelling tussen ouderen en jongeren: de 50-jarigen hebben twintig jaar lang hun inkomen zien groeien. Hun carrière begon soms meer dan dertig jaar geleden, toen het baccalaureaat deuren openden die sindsdien zijn gesloten voor mensen met een licentiaatdiploma.² Ze hebben nauwelijks de concurrentie ervaren van hen die jonger waren. Die zijn er nu in groten getale en ruim van diploma's voorzien. Zij hadden de belofte op betere banen omdat ze langer gestudeerd hadden. Om die belofte gestand te doen zou het aantal banen hebben moeten groeien, ofwel hadden de jong gediplomeerden de kans moeten hebben de concurrentie aan te gaan met de ouderen.

In een stagnerende Franse maatschappij die snijdt in de investeringen, heeft een generatie van jonge gediplomeerden te maken met een arbeidsorganisatie waar de leeftijdsklassen ondoordringbaar zijn voor concurrentie. Zij heeft daarmee het perspectief verloren om in Frankrijk haar plaats

te vinden, en op zijn vroegst pas wanneer een oudere generatie met pensioen gaat. Deze situatie laat het belang uitkomen dat wordt gehecht aan een zekere mate van bescherming van de senioren — deze zijn, zo blijkt uit internationale vergelijkingen, tamelijk rijk en verkeren in min of meer dezelfde omstandigheden. De keerzijde is dat het aan dynamiek ontbreekt. In twintig jaar is de omvang van de middencategorie in de overheidssector gehalveerd. Dit komt ongeveer overeen met de omvang waarmee in de jaren zestig in de landbouw het aantal werkenden terugliep.

Omdat het fenomeen duidelijk generatiegebonden is, neemt het het karakter aan van een beschavingscrisis. In het bijzonder in de publieke sector

Zonder de moeilijkheden te onderschatten van de laagste klassen, zijn het nu de centrale bevolkingsgroepen in de samenleving die kwetsbaar zijn geworden

gaat de duidelijk grotere welvaart van de senioren vergezeld van de verveelvoudiging van duurzame mislukkingen bij de jongeren. De ervaring in eigen familie van een tenachterstelling, gevoegd bij die van vrienden en collega's die met hetzelfde euvel te maken krijgen, doet het idee postvatten dat de vooruitgang die in het verleden werd geboekt, niet overgaat naar de

volgende generatie. De staalindustrie van de jaren tachtig heeft een dergelijk proces gekend, maar dit werd niet verwacht in de publieke sector.

Zonder de moeilijkheden te onderschatten van de laagste klassen, zijn het nu de centrale bevolkingsgroepen in de samenleving die kwetsbaar zijn geworden. De 'nieuwe gesalarieerde middenklassen' leven met het gevoel een zekere zaak te moeten opofferen voor een onzekere toekomst.

Dit verschijnsel vormt ook één van de verklaringen voor de politieke oprispingen in de afgelopen tijd: de politieke opvattingen van een middenklasse zonder duidelijke perspectieven, zijn van nature onstabiel. Dat toonde de socioloog Theodor Geiger al in 1932 aan in het geval van Duitsland. De afwijzing per referendum in Frankrijk van de Europese grondwet heeft de nieuwe angst van de middenklasse duidelijk aan het licht gebracht, in het bijzonder die van de publieke sector. Zij sloot zich aan bij het nee van de volksklassen. De protesten twee jaar geleden tegen het tijdelijke arbeidscontract hebben de bezorgdheid onder woorden gebracht van de nieuwe generatie. Niets wijst er op dat die werkelijk serieus is genomen.

Oorspronkelijke tekst: Classes moyennes. Le grand retournement. Vertaling: Paul van Velthoven

Noten

- 1 Dit tijdelijke arbeidscontract, officieel genaamd CPE (*Contrat Première Embau- che*, contract eerste indienstneming), leidde in het voorjaar van 2006 tot massale straatprotesten waarbij uni- versiteiten werden lam gelegd en grote vernielingen werden aangericht. Op 10 april besloot de toenmalige premier Dominique de Villepin de wet, die al was goedgekeurd door het parlement, in te trekken. (Noot van de vertaler)
- 2 Het baccalaureaat is vergelijkbaar met het eindexamen op de middelbare school (havo, atheneum, gymnasium). Het licentiaat is het afsluitende examen na een driejarige universitaire studie.